

„Van mit adniuk egymásnak”

Káldos János szociológus az iszlám társadalmakról,
a menekültválságról, iszlám és kereszténység összecsengéseiről

Politika és vallás viszonya néha szinte végzetesen összekeveredni látszik, amikor az iszlám, a menekültválság és az azt övező félelmek kerülnek szóba. Kevesebb a józan, mérlegelő hozzászólás, mint a „kinyilatkoztatás”, a pánikkeltés, a kizárólag az egyik oldal igazságait hangoztató bezárkózás. Talán nagyrészt az ismerethiányból fakadóan, hiszen bonyolult kérdéscsomagról van szó, amelynek átlátására kevesen képesek. Káldos János, a másfél évtizede iszlám hitre tért szociológus az az ember, aki egyszerre képes tudományos problémaként és a hit egész egzisztenciánkat megszólító tárgyaként tekinteni a vallásokra: életünket, gondolkodásunkat meghatározó voltukra, párbeszédükre és a különböző meggyőződésű, kultúrájú emberek békés együttélésének esélyeire.

Hogyan ér össze, hogyan válik szét, esetenként pedig akár hogyan kerül ellentétbe önben a muszlim, aki maga választotta a hitét, és a szociológus, a kisebbségkutató? Hétköznapi helyzetekben inkább egységként vagy inkább újra meg újra tisztázandó kettőségként mutatkozik meg ez az összetett identitás?

– Kétféle, két különböző szempontból megfogalmazott választ is adhatok. Számomra ez bensőleg nem problémás: kihívást jelent ugyan, de együtt tudok vele élni. Kutatóként eleve feladatom, hogy az elfoglaltságaimat tudatosítsam. Más kérdés azonban, hogy amit mondok, miként hat. Az én hozzáállásom mindig ugyanaz; a környezet reakciói lehetnek különbözők amiatt, hogy muszlim vagyok. Én magam dinamikus egységként élem meg ezt. A Pázmány-egyetem munkatársaként társadalomtudományi tárgyakat, módszertant oktattam, ma piackutatással és észleléstudománnyal foglalkozom – a világnézet e téren nem számít. Muszlimként az átlagnál jobban ismerem az iszlám közösségek életét, és belső szempontokat érvényesítve tekintek rájuk, de az ezzel való foglalkozásom, nyilatkozataim, írásaim a „hobbitevékenység” kategóriájába esnek, a karrieremet nem erre akarom építeni. A menekültválság felfutása okozta, hogy az utóbbi években gyakrabban kíváncsiak a véleményemre. Amikor ezekről a kérdésekről beszélek, nem az orientalisták és az iszlámszakértők helyett, és nem elsősorban szociológusi minőségemben szólalok meg, hanem inkább hívóként, magánszemélyként, aki az egzisztenciáját is érintő kérdésekre reagál.

Mit gondol a mai, úgymond modern, szekularizált, vallásilag jellemzően közömbös világ és az iszlám kapcsolatáról? Az iszlám vallású népekről sokakban él az a téves kép, hogy egységesen vallásosak, hogy a vallás életük központi értéke, és ez eleve szembeállítja őket az

úgymond istentelen világgal. Kevés szó esik az iszlám szekularizációról; arról, hogy az iszlám tömegeket hogyan befolyásolják a világszerte jellemző trendek, legyen szó a nők jogairól, az életmódról vagy a szellemi divathullámokról.

– Az az elképzelés, hogy az iszlám világ egységes lenne, már a múltban sem volt igaz. Belső fejlődése annyi tér- és időbeli különbség kialakulásával járt együtt, hogy „iszlám világról” csak éppen annyira beszélhetünk, mint egy Chilétől Vlagyivosztokig terjedő „egységes” keresztényről.

Az európai eszmék a XVIII–XIX. századtól egyre erősebben, a mindennapokat is befolyásoló módon hatnak az iszlám világban. A szekularizáció szó mást jelent európai és iszlám kontextusban, az utóbbiban ugyanis a gyarmatosítók domináns kultúrájának érvényesülését értik rajta, és ez negatív konnotációjúvá teszi. Észak-Afrika népei például a francia szekularizációval találkoztak, amelynek alapelve vallás, egyház és állam szétválasztása. Algériában ennek ellenére csak a keresztények és a zsidók kaptak francia állampolgárságot, a muszlimok nem.

A XX. század elejétől-közepétől az arab nacionalista-szocialista, később zsákcitás próbálkozásnak bizonyuló mozgalmak értelmiségi jelszava volt a szekularizáció, és a modernizációs lendülettel kapcsolódott össze. A hatvanas évekre azonban ezek kifulladásra, és legitimitáció nélküli diktatúrák uralmának adták át a helyüket. A radikális iszlamizmus ideológiájának felfutása következett, ám azóta ez is megbukott. És most nem tudni, hogyan tovább.

A technikai, kommunikációs forradalom az iszlám országokat is felforgatta; a Közel-Keletre, amelyet jobban ismerek, mindenütt kettősség jellemző. A korábbi hagyományok egy jelentős részét a polgárok többsége már nem tartja, igazából az állami intézmények sem gondolják egészen komolyan ezek betartását, mégis mindenki részt vesz a játékban, mintha még működnének. Szaúd-Arábia például tíz éve, amikor ott jártam, a késő kádári Magyarországra emlékeztetett, ahol itt-ott kinn volt ugyan még a Lenin-kép és a vörös zászló, de a többség gondolkodását már szinte nem is befolyásolták a kommunista eszmék. Részt vettem odakint egy zarándoklaton, amelynek szalafita prédikátora a nyugati áruk bojkottálására szólította fel zömében Nyugat-Európából érkezett hallgatóit, de mögötte egy üdítőital-automata állt, tele kólával. Az efféle szürrealitás jellemző arrafelé ma is: a hétköznapiakban sokszor már nem tekintik valóban fontosnak a tradícióból vagy valamely fundamentalista ideológiából következő köztötségeket, de mindenki eljátssza, mintha ezek szerint élne, és továbbra is zsarolási alapot jelentenek. „Bármikor számonkérhetjük őket”, érzékeltetik a hatalmon levők.

A Közel-Kelet országaiban általános vélemény, hogy míg a globalizáció, a technikai és kommunikációs fejlődés révén részei lettek a világnak, a fősodorba nincsen beleszólásuk. Ehelyett kis túlzással az egész világ náluk vívja a háborúit, hozzájuk exportálja a konfliktusait. Ez ellenállást gerjeszt, amely elutasítását hozhatja mindennek, ami nyugati. További jelentős tényezők az urbanizáció, a hagyományos társadalmi viszonyok (nagycsaládok, kis-közösségi kapcsolatok) meggyengülése, felbomlása, az egységet képező tradicionális vallási és hagyománykeret megszűnése. Az utóbbiak hiányként jelentkeznek, és az űrt a különböző modern politikai ideológiák töltik be. Ez az oka annak, hogy az iszlamista ideológiák fő bázisa nem a konzervatív, vallásos vidék, hanem a nagyvárosok.

A szunnita iszlám vallási értelmezési tekintélyrendszere, klasszikus vallásjogi iskolái, meghatározó értelmezési kerete a XIV. századra megmerevedett. A XIX. század második felétől reformigény jelentkezett, amelyet olyan neves hittudósok, mint *Al Ahgáni* vagy *Mohammed Abduh* „Idzstihád kapuinak kinyitásaként” fogalmaztak meg. Míg a klasszikus iszlám civilizáció nagy központjainak bukásával a XIII–XIV. században bezárultak ezek a kapuk, ekkor a kinyitásuk vált időszerűvé, és ez tekintélydeficitet eredményezett a szunnita iszlámban. A korábbi nagy tekintélyű intellektuális vallási központok, így például a kairói Al-Azhar Egyetem befolyása meggyengült, a vallásértelmezés rendszere pedig demokratizálódott, szétaprózódott, és ezzel párhuzamosan vulgarizálódott. A folyamatot leginkább az óvilági protestáns ortodoxia és az újvilági neoprotestantizmus viszonyához lehet hasonlítani. Az „iszlám reformáció” időszakát éljük.

Hogyan hat a szekularizáció az iszlám országok mindennapjaiban?

– Ez országról országra változik, de az mindenhol jellemző, hogy a fiatalok gondolkodására erősen hatnak a világtrendek. Az arab és török klipek ugyanazt az életérzést közvetítik, mint a nyugatiak: miniszoknyás lányok szerepelnek bennük, és a szabad szerelemről szólnak. Ez országoként változó formában, de mindenhol éles kontrasztban áll a társadalmi elvárásokkal, hagyománnyal: például gyakoriak a család által elrendezett házasságok, és ezt a gyakorlatot a fiatalok kénytelenek elfogadni. Ez erős konfliktust jelent. Léteznek olyan társadalmi elvárások is, amelyek mára teljesen diszfunkcionálissá váltak, például egy-egy család többéves bevételébe kerülő esküvők rendezése. E hagyományok egyre élesebb ellentétbe kerülnek a napi társadalmi valósággal: Marokkó és Algéria házasságainak zöme elrendezett, a férfiak negyede azonban Nyugat-Európában dolgozik, ahol könnyen kivonhatják magukat a hagyományos családi szabályok alól. Így amikor visszatérnek vagy hazalátogatnak, gyakoriak a feszültségek. Általános az egymással nehezen összeegyeztethető társadalmi szerepek, viselkedések párhuzamos létezése. Ezt hívhatjuk akár képmutatásnak is. Kuvaitban nemegyszer voltam tanúja, amint egy-egy fekete abaját (a teljes testet elfedő fekete köpenyt) hordó fiatal lány a szülő kocsijából kiszállva egy percen belül európai mércével mérve is kihívó ruhába öltözött át. És a vallási hagyományokhoz ragaszkodó vagy még a hagyományoknál is szigorúbb gyakorlatot követő fiatalokról se feledkezzünk meg.

Értem, hogy ez a konfliktus létezik, és plasztikusak a példái, de a szellemi háttér, amely a változásokat lehetővé teszi, egyelőre nem vált világosabbá számomra. Mi okozza, hogy a fiatalok lázadni mernek a szent értékek ellen?

– Beszéltem már a XX. századi, zsákutcásnak bizonyult arab nacionalista és/vagy szocialista kísérletekről, amelyek a „modern nő” és a „múltat végképp eltörölni” jelszavával betiltották például a kendőhordást. Erre rakódott rá aztán a globális fogyasztói kultúra hatása. Aminek a nyolcvanas évektől mindmáig tanúi vagyunk, ezek ellenhatása: a régi formákra visszautaló új, politikai-vallási jelenség.

Intergenerációs szempontból sokszínű folyamatról van szó. Megesik, hogy a fiatalok idővel „vallásosabbá” válnak, mint a szüleik. „Kipróbáltam a modern európai szokásokat – mondják –, de aztán visszataláltam a gyökereimhez, az igazi vallásossághoz; ahhoz, amit

a próféta hirdetett.” Így láznak a szülők hiteltelennek érzett vallásossága ellen. Hallottam olyan esetről, hogy egy mélyen vallásos lányt világias apja nem engedett nikábban (az arcot eltakaró, csak a szemet szabadon hagyó kendőben) az utcára menni.

Az iszlám országokban manapság egy demográfiai átmenet utolsó hulláma zajlik. A pre-modern társadalmakra a sok gyerek és a magas gyermekhalálzási arány volt jellemző. A csatornázás általánossá válása és a közegészségügy fejlődése aztán népességrobbanáshoz vezetett, hiszen jó ideig még ugyanolyan sok gyerek született, de a többségük már életben maradt. Ez a trend Nyugat-Európától Közép-Európán át a Közel-Keletig mindenütt érvényesült. A népesedési csúcs a Közel-Keleten a hetvenes években volt, azóta folyamatosan csökkennek a termékenységi ráták. Tunéziában például ma már csak 1,9, és a többi arab országban is csak 2,5–2,7 körül van. Fekete-Afrika viszont csak a kilencvenes években lépett túl a csúcson. Míg a Közel-Kelet népessége a század végéig várhatóan már csak mintegy húsz százalékkal fog nőni, messze elmaradva a XX. századi robbanástól, addig Fekete-Afrika népessége 2050-re nyolcszázmillió fövel nő majd, ami több mint Európa és a Közel-Kelet népessége együttvéve. Ebből óhatatlanul konfliktusok fognak származni. Ami a Közel-Keletet illeti, érzésem szerint kegyelmi időszakot élünk, amelyben a demográfiai nyomás enyhülése lehetővé teszi, hogy a helyi hagyományok és a modernitás viszonyát újragondolhassák.

Tudjuk-e, hogy az Európába érkező muszlimok mekkora hányada nagyon vallásos, és mekkora számára csupán mellékes körülmény, hogy éppen iszlám hitű?

– Sejtjük. Pakisztán és Afganisztán az iszlám legzártabb, a hagyományokat szigorúan tartó területe, így a menekültek mintegy harmada, aki onnét érkezik, biztosan gyakorolta a vallását, míg ott élt. Máshol a vallásgyakorlat jobban elszakadt a mindennapi élettől, ám nem szabad elfelejteni, hogy a vallásosság dinamikusan alakuló jellemző. Van, aki éppen Európába érve, a vallástalan társadalom „kultúrsokkjával” szembesülve fedezi fel magában a vallás iránti vonzalmat, míg sokan a vallásos környezetből kikerülve éppen itt válnak vallástalanná. Fontos azonban, hogy a társadalmi integráció szempontjából nem a vallásosság az elsődleges szempont.

Afganisztán az 1970-es évek óta konfliktuszóna, ahol szinte egyfolytában háború dúl, vagyis az ő esetükben tömegekre igaz, hogy menekülttáborban születtek. Ők vagy a haduraknak dolgoztak, mákot természetettek, vagy a nyugati segélyekre vártak. Az afgán GDP hetven százaléka az ópiumból származik. Míg tehát az afgán menekülteknek nincs működő társadalmi mintájuk, a szírek évtizedeken át polgári keretek között éltek, amelyeket csak a közelmúlt polgárháborúja dúlt szét. Szíriában a Bath, amely arab nacionalista párt, a szekuláris társadalom diktatórikus arab változatát építette ki.

Fontos hangsúlyozni, hogy európai fogalmaink nem teljesen alkalmasak a közel-keleti jelenségek leírására. Míg az afgánokra vallás és tradíció egysége jellemző, más arab országokból érkezők, például a szírek és az egyiptomiak gyakran elhagyják a vallásukat, ugyanakkor a családi hagyományaikat továbbra is őrzik. De úgy is dönthetnek, hogy vallásosak lesznek. A Franciaországban élő muszlimoknak csupán a negyede heti-kétheti mecsetlátogató, de a muszlim identitás ennél sokkal nagyobb arányban jellemző. Magyarországon húsz-huszonötezer muszlim háttérű ember él, és körülbelül három-ötezen gyakorolják a vallásukat legalább úgy, hogy a nagyobb ünnepeken megjelennek egy-egy közösségben.

A dzsihadisták hol helyezkednek el a skálán vallásosság szempontjából?

– Nyugat-európai trend, hogy a kültelki gettóban élő második generáció tagjait befolyásolják legeredményesebben a vallási szélsőségesek toborzói. E fiatalok számára nem a vallásosság a meghatározó tényező, hanem a gettókultúra, a bandák, a lopás, a rablás, a kábítószer. Ez egy agresszív világ, amelynek szereplőiben könnyen felerősödhet az áldozati érzés, az „elnyomókkal” szembeni gyűlölet, amit a radikálisok aztán könnyen át tudnak fordítani vallási kontextusba. Ám a vallási fundamentalizmus és a radikalizmus nem azonos fogalmak. A kifejezetten fundamentalista, totális kötődést előíró vallási mozgalmaknak csak egy része erőszakos, vagy fogalmaz meg egyáltalán bármilyen politikai agendát. Gyakori, hogy éppen ők fordítják el a fiatalokat a drogtól, a bűnözői életmódtól, az erőszaktól – igaz, vallási értelemben viszont fanatikussá teszik őket, a legtávolabbra sorolva minden szekuláris európai víziótól. A hatóságok számára ezért gyakran dilemma, hogy szövetségeseikként vagy ellenségeikként tekintsenek rájuk.

Az iszlám és a kereszténység kapcsolatáról rendkívül ellentmondó nyilatkozatokat hallani. Vannak, akik közvetlen fenyegetést látnak az iszlámban a kereszténység számára, mások szerint a muszlimok példát mutatnak az ellanyhult keresztényeknek arra, hogyan kellene komolyan vennünk a hitünket, megint mások ábrahámita vallásokként egymással könnyen szót értő, hiszen közös gyökerekkel rendelkező, sőt testvéri státusú szereplőkre tekintenek rájuk. Ön szerint miből fakadnak az ellentétek, a félelmek, hogyan lehet a reális helyzetet felmérni, és leleplezni a végsőig leegyszerűsítő, legtöbbször rosszindulatú állításokat?

– Az ön által felsorolt változatokban mind van igazság. Két önmagában is bonyolult, sokfelé ágazó vallási rendszerről van szó, amelyek ezernégyszáz éves kapcsolatra tekinthetnek vissza. Emiatt szinte mindent és mindennek az ellenkezőjét is joggal lehet a viszonyukról mondani. Egy plébánostól egyszer azt hallottam, hogy a muszlimokról kellene példát venniük a katolikus híveknek, hiszen míg a katolikus templomok üresek, a mecsetek tele vannak. De ez csak fenntartásokkal tekinthető érvényes állításnak, mivel ott, ahol a tradicionális vallásosság még él, erősebb a közösségi nyomásnak engedő vallásgyakorlás. Ilyen az iszlám világban gyakrabban előfordul, míg az európai keresztények közül lassan már valóban csak az jár templomba, aki komolyan is gondolja. A kérdésére lehetetlen minden szempontot figyelembe vevő választ adni. Az, amit mondani fogok, egy ideált fogalmaz meg, és bizonyára sokan kilógnak majd belőle.

A Korán beszél a kereszténységről, és kinyilatkoztatott vallásnak tartja. Elődjeként tekint rá. A kereszténység a zsidósághoz hasonlóan „a könyv népei” közé tartozik, Mohamed idejében kifejezetten barátságos volt az iszlám és a kereszténység viszonya. A Korán teológiai szempontból természetesen vitatkozik a kereszténységgel Jézus szerepére vonatkozóan, de számos helyen utal arra, hogy legközelebb a kereszténység áll az iszlámhoz. Amikor a Korán születik, a kereszténység még nem egységes, például a Szentháromságra vonatkozó tanítás szempontjából. Az ebionita keresztények nem vallják a Szentlelket, és Jézust prófétának tartják – ez egészen közel áll az iszlám tanításhoz, és az ebben a korban nagyon jelentős monofizitizmus és arianizmus sem illeszkedett hézagmentesen a Szentháromságot elfogadó kereszténységhez.

A kereszténységhez való viszony tehát alapjában véve pozitív, ha a Koránt tekintjük. De a két vallás két konkurens civilizáció alapja lett, noha a közös gyökerek tudata- emlékezete nem halványult el. Egy átlag muszlim ma is tiszteli és szent könyvnek tartja a Bibliát; olyan-
nak, amelyben valamilyen módon benne van az isteni kinyilatkoztatás. *Maróth Miklós* mesélte, hogy az egyiptomi könyvtárban egyszer véletlenül ráült egy bibliára, mire egy muszlim kollégája szigorúan rászólt, hogy ne kövessen el ekkora tiszteletlenséget.

A politikai kontextus ugyanakkor erősen bezavar időnként. *II. János Pátról* például szent-
földi látogatásakor egyes arab lapok „a keresztetek vezéréként” cikkeztek. Bizonyos törté-
nelmi traumákat nem könnyű elfelejteni.

Dobos Károly Dániel Jézus alakja a Koránban *című könyvéből tudom, mennyire tisztelik a muszlimok Máriát. Ez szintén fontos közös pont.*

– Amit mond, a síitáknál erősebb hagyomány, a szunnitákra kevésbé jellemző. De az igaz, hogy a Korán sokszor hivatkozik Máriára, egy teljes szúra az ő nevét viseli. A két val-
lás kapcsolatát illetően azt is nagyon fontos megjegyezni, hogy a Korán szövege több helyen nem is mond el részletesen egy-egy bibliai történetet, csak utal rá mint a hallgatós-
ág számára már eleve ismertre.

Milyen esélyeket, lehetőségeket lát, milyen hozzáállást tartana ideálisnak keresztény oldalról az iszlámmal való testvéri együttélés, sőt egymás tisztelete érdekében? A kérdésem első fele a realitásokra, a második az ön szerint szükséges teendőkre, helyes lépésekre vonatkozik.

– A mindennapokban szerintem már most is jól együtt tudnak működni keresztények és muszlimok közös célok érdekében. Ha a két vallás közötti intézményes kapcsolatra gon-
dolunk, akkor szerintem fontos annak az előzetes meghatározása, hogy mi a dialógus célja. Van mit adniuk egymásnak. Sok szempontból nem egyeztethetők össze, de ezeknek a teo-
lógiai kérdéseknek az ügyében is fontos lenne az ismeretterjesztés, az egymás jobb megis-
merésére törekvés. A tisztességes keretek között folyó polémia biztosan nem káros, és bizo-
nyos témákra vonatkozóan a nézőpontokat közelítő dialógusnak is helye van. Az pedig még jellemzőbb, hogy gyakorlati együttműködésben kell gondolkodni. Fontosnak tartan-
ám, ha az intézményi szereplők önazonosságuk megőrzése mellett valóban meg tudnák hallgatni egymást, és egyaránt tartózkodnának a semmitmondó vállveregetésektől és a sunyi rosszindulattól.

*Hogyan hat a menekültválság az iszlám–keresztény kapcsolatokra? Mi lehet az oka, hogy sok magát kereszténynek állító szereplő semmi mást nem lát a muszlim tömegekben, mint félel-
metes idegeneket?*

– Ez természetes emberi reakció. Gondolom, buddhistákkal vagy más nemzetiségű, más társadalmi helyzetben lévő keresztényekkel szemben szintén támadhatnak averziók: félünk vagy idegenkedünk mindentől, amit nem ismerünk. A viszonyulás országonként eltérő. Tör-
ténelmi teher, hogy az európai keresztény civilizáció hajlamos az iszlámmal szemben megha-
tározni magát. A magyarok például sűrűn emlegetik a százötven éves oszmán hódoltságot,

hódítóként tekintenek az iszlámra. De ezt a képet azért árnyalják például a hódoltság idejében játszó Jókai-regények, amelyekben a török és a magyar jellemzően egymást tisztelő, hasonlóan gondolkodó ellenfelek, szemben a gonosz vallon zsoldosokkal. És a magyar történelem más időszakaiból is lehet példát találni az együttélésre, kooperációra.

A menekültválság és a tömeges bevándorlás ismeretlen új helyzet, amely komoly társadalmi kérdéseket vet fel. A jelentkező problémák egy része inkább jelzője az általános európai társadalmi krízisnek, mintsem okozója – mégis túl nagy a kísértés, hogy a beérkező idegentartsuk minden bajunk forrásának: ez gyakori, rossz, de érthető reakció. Tagadhatatlan az is, hogy sok esetben nem sikeres vagy túl lassú folyamat a beérkező muszlim és nem muszlim bevándorlók integrációja, és szociális problémák, terrortámadások is súlyosbítják a helyzetet.

Mi a menekültválságra vonatkozó mainstream iszlám narratíva?

– Egységes nem létezik. A fő hangsúlybeli különbségek abból származnak, hogy hol él, aki a véleményét kialakítja. A Nyugat-Európában élő muszlimok körében az egyik alapviszonyulás a befogadó. „Korábban én is bevándorló voltam itt, ezért nekem is segítenem kell a most érkezőknek” – mondják az ezt képviselők. Ennek kissé szigorúbb változata szerint alaposan meg kell nézni, kik érkeznek, hogy a bajkeverőket ki lehessen szűrni. A közel-keleti menekülttáborokból sokan indulnak útnak, hogy Nyugat-Európában munkát vállaljanak, és segíteni tudják az otthon maradt családot. Ez százmilliókat érintő folyamat. Fekete-Afrikában sokszor teljes családok dobják össze a vagyonukat, annak érdekében, hogy egyvalaki – „a legkisebb fiú”, mint a mesékben – útnak indulhasson közülük. Legtöbbször még így sem rendelkeznek elegendő pénzzel, és akár éveken át rabszolgaként adják-veszik őket a szaharai embercsempész-hálózatok, mire esélyük adódik Európába jutni. Óriási rajtuk a nyomás, hogy boldoguljanak ott, ezért a legnagyobb szegényként gondolnak arra a lehetőségre, hogy kudarcot vallanak, és pénz nélkül térnek vissza. Kiszakadnak a gyökereik közül, és gyakori élményük, hogy amikor hazalátogatnak, a rokonok, barátok idegennek látják őket, és azt kérdezzetik tőlük, miért nem térnek végleg vissza. Sem az övéikhez nincs már visszaútjuk, sem új hazájukban nem sikerült tökéletesen beilleszkedniük. A gyerekeik viszont már a befogadó országot érzik az otthonuknak.

Mit gondol, nem fogunk-e teljesen mellé, amikor iszlám és kereszténység kapcsolatára mint vallási erőterben értelmezhető viszonyrendszerre gondolunk? Hiszen ha vallását komolyan vevő muszlim és keresztény ül le egymással beszélgetni, vélhetően gyorsan sok közös pontot fognak találni, azonnal adott lesz köztük a kölcsönös megértésre törekvés. De amint nemzetközi méretekben tekintünk a kérdésre, mintha egyszerre vége lenne a nagy jóindulatnak és bizakodásnak, és katasztrófa-forgatókönyvek veszik át a helyüket, mi pedig széplelkű álmodóknak érezhetjük magunkat.

– Iszlám és kereszténység szembenálló, pontosabban jól szembeállítható identitáscímek – noha nagy keresztény és iszlám tömegek élnek egymás mellett békében. Az alap mindig sok kis személyes viszony. A politika szerepe azonban meghatározó. Jellemző, hogy az iszlámról alkotott kép Közép-Európában a legsötétebb, és éppen azért, mert itt Nyugat- és

Kelet-Európától eltérően nemigen adódik lehetőség muszlimokkal találkozni. A realitások ismerete, a személyes történetek más országokban minden esetben felülírják az ideológiákat. Magyarország sem kivétel ez alól. Bár az imaginárius muszlim elutasításában élén járunk, az elmúlt tíz évben kétszer is muszlim arabot választottunk az év orvosának, és a legtöbb itt élő muszlim a mindennapjai során jó kapcsolatokat tud kialakítani, barátokra talál, munka- és lakókörnyezetük jellemzően elfogadja őket.

Ön szerint merre tart a világ? Egyre fontosabb lesz a vallási hovatartozás, meggyőződés és mindaz, ami ebből az életmód, a mindennapok szempontjából következik, vagy éppen ellenkezőleg egyre kevésbé lesz érdekes, ki miben hisz? Hiszen ami a lényegét, az emberi állandót, igényeket, vágyakat illeti, úgymint mind ugyanolyanok vagyunk.

– Kétszáz év múlva térjünk erre vissza, jó? Társadalmi előrejelzéseket sajnos csak néhány évre lehet az érvényesség igényével megfogalmazni. Ha mégis jósolnom kell, szerintem az átélt vallásosság jelentősége erősödni fog, míg a tradicionális, az élet egészét átfogó gyengülni. Szokásrendszer és vallásosság egységének szinte ma is vége van már.

Hol húzódnak a fő választóvonalak? Érdekes ellentmondás, hogy két radikális, fundamentalista jól megérti egymást, még akkor is, ha ellenkező oldalon állnak, például utálják egymás nemzetét vagy vallását, felekezetét. És ugyanez a helyzet a mérsékelt gondolkodókkal is. Hol akkor az igazság? És mennyire számít, hogy kinek mi a meggyőződése? A vallások ön szerint mennyiben járulhatnak hozzá a társadalmi békéhez? Lehetséges, hogy éppen ők maguk a legfőbb akadályai, a bajkeverők?

– A különböző szélsőségesek sok szempontból valóban hasonlóan gondolkodnak, kooperáció azonban nem tud kialakulni köztük! Megfigyelhető, hogy az iszlámkritikusok mindig az iszlám fundamentalista értelmezéseket veszik alapul, azokat tartják autentikusnak; azt hiszik, olyan az egész iszlám, amilyenek az ő megnyilvánulásai alapján tűnik. Az iszlámot kritizáló és a fundamentalista így „egymásra talál”, megfelel a másik sztereotípiáinak. A „keresztes vitézek” és a „keresztényfaló dzsihadisták” összeillenek, „segítik”, hitelesítik egymást. A rejtett céljuk is megegyezik: saját társadalmukban akarják átvenni a vezető szerepet a másik fél démonizálásával.

A vallások közötti kooperáció szerintem igenis lehetséges, és hozzájárulhat a társadalmi békéhez. A vallások az abszolút igazsághoz kötik morális rendszereiket, Istentől eredő erkölcsi normákat hirdetnek, „külső drive-hoz” igazodnak, ami jó alapot jelent az együttműködéshez, és hasonló erkölcsi hozzáállás az eredménye. A kategorikus imperatívuszban, azaz az emberi személy tiszteletének elvében pedig az ateistákkal is közös nevezőt találhatnak. Nem csak a mindenki mást kirekesztő totalitárius vallási ideológiák és az értéknihilizmus két szélsősége létezik! Hiszek abban, hogy éppen a fundamentumainkhoz való hűség lehet a legbiztosabb alapja az együttműködésünknek.

Kiss Péter